

Uloga časopisa *Jezik* u hrvatskome jezikoslovlju

Dalibor Brozović

1. *Jezik* jučer i danas

Danas obilježavamo tri događaja iz povijesti i današnjice našega časopisa, časopisa *Jezik*. Treba se dakle odlučiti o kojem valja govoriti. O otvorenju i blagoslovu prve prave uredničke sobe ne znam što bih mogao reći — danas sam prvi put ovdje. I sretan sam zbog onoga što vidim. O trideset i tri godine urednikovanja Stjepana Babića govorit će sljedeći govornik, nećemo se valjda ponavljati. To znači da preostaje druga točka našega današnjeg rasporeda, kojom se obilježava »izlazak sedamtisućite stranice časopisa« (misli se, naravno, na *Jezik*). Ta je brojka bez sumnje impozantna, čemu se svi iskreno i iz svega srca radujemo. I ponosni smo na tu brojku. Ali kako se o samim brojkama nema mnogo šta pričati, zadržat ću se na onome što je sadržaj tih sedam tisuća stranica. A to je upravo i naslov mojega današnjeg izlaganja.

Tih sedam tisuća stranica, to su četrdeset tri godišta *Jezika*, od jeseni god. 1952. do ljeta 1996. (s prekidom u godištu 1960/61, o čem će još biti riječi). Protekla četrdeset i tri godišta *Jezika* odražavaju gotovo sve što je bilo plodno i vrijedno u više od četiri desetljeća kroatističkih nastojanja, prvenstveno što se tiče hrvatskoga književnog jezika, hrvatskoga jezičnog standarda uopće. Tu su opredmećeni najbolji kroatistički naponi Hrvatskoga filološkog društva i njegova najdjelatnijeg dijela, Zagrebačkoga lingvističkog kruga (koji je, na žalost, poznat i priznavan mnogo manje nego što to zaslužuje). O tome dakle valja govoriti, ali prvo želim raščistiti s jednom neugodnom epizodom koja je gotovo neposredno prethodila našem slavlju, beznačajnom epizodom, no zbog manje upućenoga općinstva ne bi je trebalo ostaviti bez ikakva činjeničnog odgovora.

2. Jedna neugodna, beznačajna, ali nezanemariva epizoda

Radi se o napisu koji je pod naslovom »Bezimen jezik. Časopis bez nužne naznake« objavljen u splitskome periodiku *Dan – Dalmatinske novine*, u broju od 12. svibnja ove godine (str. 19). Nadnaslov je bombastičan: »Nastavak jugoslavenske prakse nijekanja hrvatstva«. I to bi se imalo odnositi upravo na *Jezik*! Zapravo, prije svega na njegova glavnog urednika, kojemu upravo danas obilježavamo trideset i tri godine urednikovanja, od toga dvadest i šest godina u svojstvu glavnoga urednika. Ali odnosi se ipak i na sam *Jezik*, jer ako je njegov urednik provodio jugoslavensku praksu te nijekao hrvatstvo, a nastavio tako djelovati i nakon našega državnog osamostaljenja, onda se to bez sumnje moralo odraziti i u samome časopisu. Suradnici *Jezika* morali bi sami sebe ozbiljno zapitati kako da to do sada nisu primijetili i kako su mogli biti sudionicima u takvoj radbi.

Što je sadržaj toga napisa? Prije svega, prešutno se polazi od postavke kako je prirodno očekivati da se časopis tipa *Jezika* zove imenom jezika kojemu je posvećen,¹ pa je zato trebalo u slobodnoj Hrvatskoj promijeniti naziv *Jezik* u *Hrvat-*

¹ To baš i nije tako prirodno očekivati — koliko imam uvida u to, većinom nije ime jezika u nazivu časopisa koji bi odgovarao našem *Jeziku*, primjerice *Lingua nostra* (Naš jezik — Italija), *Muttersprache* (Materinski jezik — Njemačka; *Deutsche*

ski jezik. Jer ako to nije bilo moguće za bivšega, jugoslavenskog režima, postalo je moguće nakon godine 1990.

Stvarnost je malo drugačija. Istina jest da je god. 1952, kada *Jezik* počinje izlaziti, pridjev *hrvatski* u nazivu časopisa zaista bio nemoguć. Donekle se tomu doskočilo tako da je podnaslov bio »Časopis za kulturu hrvatskoga književnog jezika«, što je ostalo tako sve do prekida u izlaženju god. 1960, a onda je nakon obnavljanja u 1961. izmijenjeno u »Časopis za kulturu hrvatskosrpskog književnog jezika« pa je tek 1969. vraćen prvobitni podnaslov. Tada je u načelu bilo moguće i sam naziv promijeniti u *Hrvatski jezik*,² a pogotovu je to bilo moguće pri koncu osamdesetih. Postavlja se pitanje: pa zašto se onda nije tako i postupilo? Odgovor je jednostavan: prvenstveno³ zato što promjene naziva uzrokuju razne neprilike u knjižnicama i u sastavljanju stručnih i drugih bibliografija, to više što je časopis s nazivom *Hrvatski jezik* već bio izlazio 1938–39, a podnaslov našega časopisa i sam je ipak osiguravao da bude posve jasno o kojem se jeziku radi. Drugačije bi bilo da je naziv s hrvatskim imenom bio moguć već 1952. na početku izlaženja. Onda bi naš časopis bio unekoliko smatran nastavkom onoga časopisa iz doba Banovine, a ako bi se možda poslije naziv i m o r a o mijenjati pod prisilom, to bi se znalo i nitko ne bi zamjerao urednicima ako ima kakvih neprilika pri citiranju.

Tako stoje stvari s pridjevom u imenu i s »jugoslavenskom praksom i nijekanjem hrvatstva« u našem časopisu. Hrvatstvom časopisa *Jezik* pozabavit ću se, među svime ostalim, u daljnjem izlaganju, no još prije toga posvetit ću i koju rečenicu duhu i stručnosti neobičnoga autora napisa u *Danu*. Što se tiče prvoga, zanimljivo je što pisca najviše tišti. Čak t r i puta piše kako je sadanji glavni urednik umirovljen (misli se na umirovljenje u svojstvu sveučilišnoga profesora), a ipak i dalje uređuje *Jezik*. Navest ću ta tri mjesta:

»... u ruke uzeo S. Babić i uređivao ga do sada, premda je umirovljen.« (1. stupac, 42–44. redak odozgo).

»Umirovljen je, ..., ali ne da Jezik, ne izpušta iz ruku...« (4. stupac, 4–6. redak odozgo).

Sprache = znanstveni časopis!), *Moderna språk* (Suvremeni jezik), *Språk och stil* (Jezik i stil – oboje Švedska), *Nаше реч* (Naš govor – Češka), *Kultúra slova* (Kultura riječi – Slovačka), *Jezik in slovstvo* (Jezik i književnost – Slovenija), *Naš jezik* (Srbija), *Književni jezik* (Bosna i Hercegovina), *Literaturen zbor* (Književna riječ – Makedonija; *Makedonski jazik* = znanstveni časopis), i slično. Rjeđi su nazivi s konkretnim imenom jezika, primjerice *Limba româna* (Rumunjski jezik – Rumunjska), *Langue française* (Francuska), i slično.

² Drugo je pitanje što bi onda bilo nakon Karadordeva!

³ Uz taj »prvenstveni« razlog što slijedi, u 1. broju 38. godišta *Jezika* (listopad 1990, str. 2) navedena su još četiri (skraćeno): 1. Naslov je cjelina s podnaslovom pabi ponavljanje bilo suvišno; 2. Naslov *Hrvatski jezik* jest nešto uži od naslova *Jezik*, ali još je uvijek preširok u usporedbi s formulacijom u podnaslovu (u našem se časopisu ne obrađuju hrvatske dijalektološke, poredbene, etimološke, onomastičke i slične teme); 3. *Hrvatski jezik* iz 1938–39. nije prestao izlaziti zbog političke prisile (bila je Banovina!) i *Jezik* nije njegov izravni nastavljaj; 4. Zbog potiranja hrvatskoga imena u prošlosti sada se ono i prečesto navodi (čemu bi se mogao dodati i šesti razlog: moglo bi se pomisliti da promjena naziva znači i promjenu uređivačke politike, a za to nije bilo potrebe). No što se tu može – osim onih što *Jezik* čitaju i hvale, uvijek je bilo i onih koji ga ne čitaju, ali kude.

»... i neka ne služi na zadržavanju na poslu umirovljenih osoba,...« (5. stupac, 7–5. redak odozdo).

Teško se oteti dojmu da se tu radi i o nekim osobnim pobudama. Neobična je i piščeva tvrdnja da je »u 30 godina svoga rada na sveučilištu u tuđini osposobio najmanje desetero bivših sveučilištaraca za mjesto odgovornoga urednika časopisa *Jezika*.« (konac 4. i početak 5. stupca). A što se pak tiče jezične znanosti, značajno je da pisac, koji se inače služi morfonološkim pravopisom, dva puta (dakle nije ni tipkarska ni tiskarska pogriješka) piše *isbora* (1. stupac, 24. redak odozdo, 2. stupac, 32. redak odozgo). Prema morfonološkim (i korijenskim) pravopisnim načelima može se pisati, primjerice, *sbirka*, jer je bilo *sv* + *birka*, a u riječi *izbor* oduvijek je *z* (praslavenski *ǰz[ʁ]*-, starohrvatski *iz[ǰ]*-), pa oblik *isbor* ne odgovara ama baš nikakvim pravopisnim načelima. Još samo jedan navod. Govoreći o studentima kaže se: »U Zagrebu ih biše« (4. stupac, 4–5. redak odozgo). Oblik *biše* ne pristaje značenju. To je aorist, 3. lice množine, a potrebna je jednina. No bolje bi odgovarao imperfekt, dakle *bijaše*, ili kraći oblik *bješe*. Tomu drugomu obliku odgovara u ikavici *biše*, ali tekst je inače pisan ijekavicom. Čini mi se da je sve to što je ovdje izneseno – posve dovoljno.

3. Zahvalnost pokretačima i suradnicima

Previše smo se možda zadržali na tome napisu iz *Dana*, no mislim da je to bilo potrebno kako bi se neke stvari stavile na pravo mjesto. No prije nego što prijedemo na sam razgovor o *Jeziku*, želio bih zahvaliti njegovim pokretačima iz davne 1952. Oni su hrvatskomu jeziku pružili oružje koje je najviše koristilo njegovoj obrani u teškim godinama, pružili su mu i sredstvo koje je najviše pridonijelo razvoju njegove kulture u teškim uvjetima. Mi stariji među ovdje nazočnima dobro se sjećamo svih pokretača *Jezika*, oni su bili našim profesorima, mi smo u njima gledali nastavljajuće Ivšičeva *Hrvatskog jezika*, i nikada ih nećemo zaboraviti. No ni hrvatska javnost uopće ni hrvatski jezikoslovci posebno neće zaboravom zanemariti i trajno će pamtitu upravo tu njihovu zaslugu. U tome smislu dugujemo zahvalnost ne samo pokretačima *Jezika* nego i svima koji su u njem surađivali više od četiri desetljeća. To nisu bili samo kroatisti, pa ni slavisti, pa čak ni lingvisti drugih struka – uz njih su surađivali i najrazličitiji ostali stručnjaci kojima je bila na srcu kultura i sudbina hrvatskoga jezika. Naime, da nije bilo *Jezika* (i upornih napora njegovih urednika i suradnika na drugim područjima), sila, vrijeme, pa i nehotečne navike stvorili bi u hrvatskome jeziku previše *s v r š e n i h č i n j e n i c a* koje bi i nakon 1990. bilo izvanredno teško, možda čak i nemoguće uklanjati. Treba imati na umu da je bilo i takvih razdoblja u kojima je *Jezik* bio gotovo jedinim javnim izrazom hrvatskoga otpora u samoj domovini.

Iz razumljivih razloga neću govoriti o pojedinim suradnicima i urednicima *Jezika* – morao bih inače nešto reći i o nekima što su ovdje nazočni; kuditi ih, nemam šta, a hvaliti ih ne bi bilo pristojno. Zato će biti najbolje da se zadržimo na fizionomiji i prirodi samoga časopisa. U tome će pogledu biti možda najbolje da razmotrimo s jedne strane odnos prema lingvističkim teorijama, s druge prema zadaćama u kulturi jezika.

4. Fizionomija *Jezika*

Jezik jest doduše prvenstveno časopis za kulturu jezika, za kulturu hrvatskoga jezika, kako uostalom i stoji u podnaslovu toga časopisa, ali je ipak nesumnjivo da

je u *Jeziku* primjetno i nešto drugo, to jest stanovit udjel teorijskih lingvističkih stavova, očito veći nego što je prosjek u časopisima slične naravi u drugim zemljama. Pri tome je važno da se nije radilo o lingvističkim teorijama općenito. Ideje iz genetske lingvistike (povijesno-poredbene i dijalektološke) gotovo da i nisu bile zastupane — to je i razumljivo s obzirom na karakter samoga časopisa. Ideje iz tipološke lingvistike zastupane su samo prividno bolje — raznih teza iz međujezične tipologije zapravo uopće nema, nego je riječ o tome da se uvodila suvremena, prije svega strukturalistička obradba pojedinih glasovnih i gramatičkih pitanja. Nasuprot tomu, udjel sociolingvističke teorije bio je pak veći nego što se to na prvi pogled činilo. No ni tu se nisu uzgajale sve ideje — sociolingvistike individuuma bilo je jedva nešto malo, a posve je prevladavala sociolingvistika kolektiva, pa i od nje samo neki dijelovi.

Drugim riječima, moralo je postojati nekakvo mjerilo koje je određivalo upravo takve omjere u udjelu pojedinih jezikoslovnih disciplina. Istina jest da su ti omjeri donekle bili određeni karakterom samoga našeg časopisa — on je namijenjen kulturi jezika, kako mu i piše u podnaslovu, a takva kvalifikacija obično podrazumijeva i popularno-znanstvenu narav samoga izdanja, što i opet vrijedi također i za *Jezik*. No ni ta dva određenja (jezična kultura i popularizatorstvo) ipak nisu dovoljna da se navedeni omjeri objasne — drugi časopisi u svijetu, koji imaju sličnu fizionomiju,⁴ pokazuju drugačije omjere, osjetno različite od onih u *Jeziku*. Pitate se dakle koja su to bila temeljna mjerila koja su određivala udjele u sadržaju *Jezika*. Odgovor je veoma lak — riječ je o nastojanjima da se održe hrvatske jezične tradicije, da se zakoči bujica novih riječi što su nadirale s istoka istiskujući isto značno hrvatsko rječničko blago ili poništavajući naslijeđene hrvatske razlikovne parove,⁵ da se potisnu shvaćanja koja su sve to opravdavala, bez obzira da li se radilo o naslagama hrvatske maretičevštine ili o "modernim" jugoslavenskim varijacijama općesocijalističkoga, ali specifično domaćeg "bratstva i jedinstva".⁶

Bitna je bila ljestvica vrijednosti. Za jugounitariste, nasljednike međuratnih integralista, najvišim je ciljem bilo izjednačivanje Srba i Hrvata u jeziku, što je praktički značilo da se hrvatski jezik prilagodi srpskomu tako da ga također Srbi mogu doživljavati svojim, i da se onda i Hrvati na takav jezik naviknu. Poslije bi takav "srpskohrvatski" (zapravo preimenovan srpski) mogao eventualno u budućnosti postati i jezikom nove, jugoslavenske nacije. Za hrvatske su pak rodoljube najvišim ciljevima bile posve suprotne, ali i posve normalne težnje: da hrvatski jezik nastavlja vlastite tradicije, da se razvija prema novim potrebama, ali u kontinuitetu s prošlosti, da bude stabilan u vremenu i prostoru, da usavršava istodobno i normu i polifunkcionalnost.

Takve hrvatske težnje zaista nisu nikakvim nacionalističkim aspiracijama, one predstavljaju jednostavno one iste naravne ciljeve kakve za svoj jezik želi svaki

⁴ Vidi bilješku 1.

⁵ Primjerice *tok/tijek* > *tok*, *pravac/smjer* > *pravac*, *uzrast/dob* > *uzrast*, *ukus/okus* > *ukus*, *poručiti/naručiti* > *poručiti*, i slično. Tomu su gramatički pandani potiranje razlike između dativa i lokativa u pridjevsko-zamjeničkog sklonidbi, između *nešto* i neodređenoga *što*, između svršenih glagola u prezentu i nesvršenih u futuru drugome, i slično.

⁶ To jest, krinke za jugounitarizam (koji je i sam, polazeći s istoka, bio krinkom za velikosrpstvo — devedesete su godine veoma drastično i najnaivnijima dokazale tu istinu).

narod. Zato se hrvatske težnje nisu mogle ugušiti, ali sila, čas gruba i otvorena, čas "meka" i pritajena, mogla ih je tlačiti i prigušivati. Nijedan narod ne bi mogao pristati na to da je za njegove buduće naraštaje glatko sporazumijevanje s pripadnicima kojega drugog naroda važnije od glatka razumijevanja vlastite književnosti, barem iz razmjerno bliske prošlosti. No kako je već spomenuto, dugotrajan pritisak i raznovrsne nasilne metode ipak su mogli uzrokovati nepopravljive svršene činjenice. To su dakle okolnosti u kojima je djelovao *Jezik*.

5. Taktika hrvatskih jezikoslovaca

Kako se *Jezik* ponašao u opisanim prilikama? Očito je da je bilo veoma važno odabrati onu taktiku koja nosi najbolje plodove, koju je najteže prozreti, koja najviše suzuje protivničko manevarsko polje, koja je najmanje opterećena suvišnim rizicima. Valjalo se uporno boriti, a pri tome ne dopustiti protivniku da onemogućiti tu borbu, da njezine nositelje onesposobi, izbaciti iz stroja. U konkretnome pak smislu to je izgledalo, u najkraćim crtama, otprilike ovako:

– nakon svaka dva koraka naprijed slijedi jedan korak natrag prije nego što se protivnik snađe i udari; kada se on jednom sabere, nema više smisla udarati, jer je već učinjen korak natrag i na nekoga tko je već na toj novoj poziciji, nije dovoljno opravdan preoštar napadaj koliko se god ni ta nova pozicija protivniku ne sviđala.

– unose se nova, moderna, "napredna" općelingvistička teorijska shvaćanja; ona se čine neutralna, ali kada se jednom te ideje prihvate i "odobre", onda se izide s njihovim konzekvencijama pozitivnima i korisnima za hrvatske težnje, a za jači otpor i protivljenje tada je već kasno.

Takva je taktika bila bila uspješna i učinkovita. No ne bi valjalo misliti da je *Jezik* djelovao samo na opisanome "borbenom polju". Glavnina je ipak bila ispunjena tekstovima uobičajenima za jedan popularno-znanstveni časopis posvećen kulturi kakva jezika. Ali taktika o kojoj je bila riječ ipak se provlačila kao crvena nit kroz sva godišta, bila je zapravo karakteristična za glavni časopis Hrvatskoga filološkog društva, tako da su joj se prilagođavali i oni koji je i nisu bili pravo svjesni. No s druge pak strane valja priznati i kako je urednički i suradnički krug oko *Jezika* podcijenio svoje protivnike.

6. O protivnicima *Jezika* i hrvatskog jezika

Mislilo se naime da jugounitaristički i velikosrpski elementi u Savezu komunističara nisu prozreli o čem se radi. Ali to nije bila istina. Nakon osamostaljenja Republike Hrvatske postao je dostupan i jedan izvanredno zanimljiv dokument pod naslovom »Jezična problematika u funkciji nacionalističke ideologije u SR Hrvatskoj«, u kojem se opširno govori o hrvatskim jezikoslovcima, prvenstveno onima oko *Jezika*. Sastavio ga je nepoznat stručnjak (pokojni Stanko Pekeč? ili kakva "radna skupina?") po narudžbi bivšega Republičkog komiteta za prosvjetu, kulturu, fizičku i tehničku kulturu i(li) kakva višega partijskog tijela.⁷

⁷ Taj dokument, izrađen negdje na prijelazu 1980. na 1981, objavljen je u knjizi *Taj hrvatski*, priredio Ante Selak, Zagreb, Školske novine, 1992, str. 57–119. Zanimljive su bilješke uz taj tekst: »Strogo pov.« i »Nakon korištenja vratiti«. Opširan prikaz knjige *Taj hrvatski* objavila je Nataša Bašić u *Jeziku*, XL/1992–93, br. 3, veljača 1993, str. 86–92. Što se tiče samoga S. Pekeča, iako spomenuti dokument stilski izrazito nalikuje njegovim tekstovima, Pekeč je mogao sudjelovati samo u ranim fazama izradbe, jer je umro već 1. travnja 1980.

Taj opsežni tekst sustavno razrađuje taktiku hrvatskih lingvista, posebno u časopisu *Jezik*, i to razmjerno uspješno, a poimence se i više ili manje detaljno obrađuju Ljudevit Jonke, Dalibor Brozović, Radoslav Katičić, Stjepan Babić, Božidar Finka, Zlatko Vince, Milan Moguš i Tomislav Ladan. Važnost toga dokumenta prilično je velika, prvenstveno za povijest hrvatskoga jezikoslovlja, ali i za proćavanje raznih odraza lingvističke problematike na hrvatsku opću povijest posljednjih desetljeća. Tu se veoma dobro i plastično vidi kako su protuhrvatski elementi u svojem vlastitom krugu stvarno gledali na hrvatski jezik, makar te svoje poglede i kamuflirali socijalističkom idejnom ambalažom. S druge se pak strane pokazuje da protuhrvatska djelatnost nije imala pravoga uspjeha u jezičnim pitanjima ne samo zbog dobre odgovarajuće taktike hrvatskih jezikoslovaca nego i zato što aktivni nositelji te djelatnosti nisu u dovoljnoj mjeri uspijevali privući na svoju stranu one elemente koji su predstavljali glavnu, središnju partijsku struju te imali i brojčanu prevagu u rukovodstvu i članstvu. U tom pogledu ne treba ipak imati prevelikih iluzija — doduše, jedan se dio partijaca iz rodoljubnih nacionalnih razloga svjesno ili podsvesno odupirao protuhrvatskim nastojanjima i sabotirao ih, ili jednostavno ignorirao, no bilo je i onih što se zbog drugačijih povoda nisu htjeli angažirati na tome polju: jedni zato što su načelno smatrali nacionalna pitanja beznačajnima u usporedbi s "velikim i mnogo važnijim" društvenim zadacima u izgradnji socijalističkoga društva, drugi što se kao karijeristički oportunisti nisu željeli zamjerati nikomu, pa ni hrvatskim rodoljubima (zlu ne trebalo!), treći zato što su kao intelektualci shvaćali kako je protuhrvatska lingvističko-politička argumentacija stručno tanka i intelektualno slabašna i ranjiva.

Osobito jasno vidjelo se sve to u bitkama oko dodjeljivanja novćanih sredstava *Jeziku* (dodjeljivala su se svima iole ozbiljnijim časopisima). O tome je sam urednik Stjepan Babić pisao u nekoliko navrata, a osobito konkretno i detaljno u svojoj knjizi *Hrvatski jezik u političkom vrtlogu*⁸. To je svojevrsno ogledalo hrvatske jezične prošlosti posljednjih desetljeća. Ono pokazuje kako su se smjenjivale garniture vodećih partijskih čimbenika na polju prosvjete, znanosti i kulture, ali jugounitaristi s bolje ili slabije prikrivenim velikosrbima uvijek su uspijevali upravo u tome sektoru zauzimati ključne položaje. Zato je i nastojanje da se *Jeziku* bilo kako naškodi, ostajalo trajno i nepromjenjivo. Očito, najpoželjnije je tada bilo da se *Jezik* nekako obustavi, po mogućnosti bez otvorene zabrane, a to bi se najlakše postiglo upravo presušivanjem prihoda. No *Jezik* se snalazio i izlazio, izlazio, preskaćući ili zaobilazeći sve prepreke na svojem putu, naravno, uz svakovrsnu pomoć svojih prijatelja, suradnika i vjernih pretplatnika.

7. Dva koraka naprijed

Kako je u uredničkoj i suradničkoj praksi *Jezika* funkcionirala djelatnost opisana gornjim međunaslovom i koji su to i kakvi koraci bili? Neke su značajke te djelatnosti ovdje već bile naznačene u veoma sažetu obliku, ali zanimljivo je vidjeti kako se sve to odvijalo u samoj o n o j stvarnosti.

Već je bilo spomenuto kako su u *Jeziku* prilozi s određenim teorijskim značaj-

⁸ Zagreb, Dr. A. i D. Pelivan, 1990. U toj su knjizi doneseni razni tekstovi samoga autora i niza drugih hrvatskih lingvista, a glavnom je tezom obrana *Jezika* i hrvatskoga jezika uopće od jugounitarističkih i velikosrpskih napadaja (osobito u poglavlju »Brušenje jezika i JEZIKA«, str. 77–95). Konkretnosti o samome *Jeziku* donosi S. Babić u prvome ovogodišnjem broju, str. 26–28.

kama uvijek bili zastupani razmjerno više nego u sličnim časopisima u svijetu. Takvu je uređivačku politiku inicirao sam Ljudevit Jonke i ona se održala do danas. Potrebno se uživjeti u doba kada on nastupa kao profesor suvremenoga književnog jezika. U hrvatskoj su lingvistici još i nakon II. svjetskog rata prevladavala mladogramatičarska shvaćanja, a što se tiče standardnoga jezika, bila su konkretizirana prvenstveno u maretićevštini. Naslijeđeni otpori jugounitarističkim reperkusijama te maretićevštine bili su slabašni, obeshrabreni poratnim progonima rodoljubnih hrvatskih lingvista, a temeljili su se ti otpori na zasadama jednoga već tada zastarjela tipa austroslavenskoga jezičnog purizma, koji je i sam bio u mnogim svojim boljim oblicima na svoj način mladogramatičarski obojen.

Kombinacija mladogramatičarstva i jedne staromodne filologije predstavljala je u slavistici i u samoj kroatistici smjesu veoma nepogodnu za individualnost hrvatskoga jezika i njegovu kulturu. Ta je smjesa odisala duhom koji je tradicionalno bio nesklon hrvatskim ne samo jezičnim težnjama, koji nije razumijevao hrvatsku problematiku niti je imao razumijevanja za nju. Jonke nastupa sa zasadama Praške lingvističke škole, a Prag je u međuratnom razdoblju bio jednim od četiriju svjetskih središta teorijske lingvistike (uz Prag tu su još Ženeva, Kopenhagen, Yale, i eventualno Moskva). Bitno je da je Praška škola bila zapravo prvim teorijskim općelingvističkim smjerom koji je među svoje predmete proučavanja uvrstio i pitanja jezične standardnosti — prije te škole »ozbiljni« su lingvisti prepuštali takva pitanja filološkoj pedagogiji što se tiče pojedinih jezika, a na općelingvističku teorijsku razinu nisu ih uopće ni pripuštali.

Počelo se doduše s ranijom fazom praških učenja, prije nego što je u toj školi pred II. svjetski rat prevladalo zanimanje za fonologiju i druge funkcionalističke discipline praškoga strukturalizma. No upravo iz te prve praške faze potječu temeljne zasade koje su izgradile nov lingvistički pristup standardnim jezicima. To su novo shvaćanje same jezične norme, postavka o autonomiji standardnog jezika (autonomija prvenstveno prema vlastitoj dijalektnoj osnovici, a i uopće prema »jezičnoj sirovini«), postavka o polifunktionalnosti standardnog jezika i o funkcionalnim stilovima, postavka o »elastičnoj stabilnosti«.

Sve su te postavke bile prilično privlačne, moderne, a ujedno i očito korisne za svaki standardni jezik. Stanovitu je sumnju izazivala samo postavka o autonomiji standardnoga jezika — protuhrvatske su jezične smicalice bivale najčešće potkrjepljivane paternalističkim packama s pozivanjem na »narodni jezik«, tobože jedinu opravdanu osnovicu jezičnoga standarda, pri čem se podrazumijevala samo novoštokavska osnovica, i to ne hrvatska novoštokavska. Ali kako su praške zasade bile s jedne strane općenite, namijenjene svim standardnim jezicima, a s druge su se pak strane primjenjivale u nas na apstraktnu standardnu novoštokavštvu u cjelini, s razmjerno rijetkim upućivanjem na hrvatske specifičnosti, mogla se nekako podnositi i ta sumnjiva autonomija. Protivnici su naime smatrali da su se rodoljubni hrvatski jezikoslovci umorili, rezignirali, odrekli se »politike u jeziku« i okrenuli se takozvanoj »čistoj nauci«.

⁹ Vrlo dojmljiv prikaz o onodobnome stanju jezikoslovne znanosti u bivšoj Jugoslaviji, uključujući tu i hrvatske lingviste, donosi istaknuti američki slavist Horace Lunt u prilogu »Yugoslavia« u zborniku *Soviet and East European Linguistics*, ur. Thomas Sebeok, The Hague — Paris, Mouton, 1970, str. 562–569. (I. izdanje 1963, II. 1968; to je zapravo 1. knjiga zbirke *Current Trends in Linguistics*, gdje kompetentni lingvisti ocjenjuju jezikoslovnu situaciju u cijelome svijetu). Bilo bi korisno prevesti Luntov prilog kao svojevrsan dokument o jednome vremenu.

Krug oko časopisa *Jezik* nije se zaustavio na shvaćanjima iz ranih faza Praške škole, svladavala su se europska i američka strukturalistička učenja te se počelo i raditi u skladu s njima, a od šezdesetih godina hrvatski su se jezikoslovci počeli koristiti i dostignućima suvremene svjetske sociolingvistike, prvenstveno američke, ruske i njemačke. Lingvistički strukturalizam, koji je inače značio pravu svjetsku jezikoslovnu revoluciju, nije doduše bio od neke velike koristi za problematiku kojom se bavio *Jezik*, barem ne na prvi pogled, ali je ipak donosio stanovite važne pozitivne plodove, najviše u fonologiji, jer ne samo da su se činjenice točnije ustanovljavale, nego su se i neka složenija glasovna i glasovno-pravopisna pitanja mogla objašnjavati na način koji je pogodovao hrvatskim jezičnim tradicijama. No sociolingvistika je u svakom pogledu pružala kudikamo više, ona je obrađivala i odnose između raznih idioma i njihovih nositeljskih kolektiva, što se dalo veoma korisno primijeniti na naše prilike, a ujedno je proučavala i funkcije ne pojedinih glasovnih i gramatičkih struktura u jeziku kao sustavu (kao strukturalizam), nego društvene funkcije raznih mogućih idioma, što je također bilo prilično dobrodošlo samoj hrvatskoj lingvistici.

Sva opisana nova lingvistička učenja što su se pojavljivala u proteklim desetljećima bivala su u nas primjenjivana postupno, i to usporedno i na općoj teorijskoj razini i s obzirom na novoštokavsku normu, u početku također općenito. To je u svakome pojedinom slučaju bio prvi korak, a onda je uvijek slijedio drugi: primjena na hrvatske jezične probleme, to jest iskorištavanje za samosvojnost i obranu hrvatskoga jezika. A tada su počinjale poteškoće i neprilike.

8. Jedan korak natrag

Republički komiteti i sekretarijati (to jest, tadanja ministarstva), partijski komiteti niži i viši, novine dnevne i tjedne, razne režimske udruge — sve je to reagiralo na »politikantsku šovinističku djelatnost hrvatskih jezikoslovaca (osobito onih oko *Jezika*), na njihovo rušenje bratstva i jedinstva, na njihov protusrpski velikohrvatski nacionalizam, na njihovo ugrožavanje Srba u Hrvatskoj kao konstitutivnog naroda«, pa čak i na »pokušaje nasilnog asimiliranja«. Takve optužbe nisu bile ni bezazlene ni bezopasne, a u nekim su pak razdobljima bile i veoma opasne.

Kako se provodila taktika opisana gornjim i prethodnim međunaslovom, taktika kojoj protivnici hrvatskoga jezika i *Jezika* očito nisu bili dorasli? Još prije nego što bi nakon »drugoga koraka naprijed« započele već spomenute poteškoće i neprilike, dolazilo je do »jednoga koraka natrag«. To je nešto što je sa strane ponekada bilo malo teže razumjeti, ali da se radilo o prozirnim postupcima, lako razumljivima od prve, nema sumnje da bi ih protivnici prozirali mnogo prije nego hrvatski promatrači sa strane. Doduše, najzagriženiji su protivnici ionako prozirali taktiku u *Jeziku* (i u hrvatskome jezikoslovlju uopće), jer je njihovoj mržnji bilo dosta i samo slovo *H* od Hrvatske, ali nije im se davalo u ruke dovoljno očita gradiva da angažiraju širu i stvarno djelotvorniju protuhrvatsku jezičnu kampanju (o čem je ovdje već bilo riječi). Radilo se dakle o izboru: pisati onako kako bi gođilo hrvatskomu srcu i ubrzo se onemogućiti, jer bi nositeljima protuhrvatskih kampanja došli u ruke konkretni argumenti, uvjerljivi i za šire vlasti, ili pisati onako kako se osigurava temeljna misija *Jezika*, to jest stvarno izgrađivanje hrvatske jezične kulture i održavanje i podržavanje hrvatske jezične svijesti do onga vremena koje je ipak jednom moralo doći — i došlo je godine 1990.

Oglédalo se to u stanovitoj balastnoj frazeologiji, koja je, koliko se to god prikrivalo, često bila stranim tijelom u tekstu. U jednom je smislu sociolingvistika

davala dobru terminološku građu za takvo fraziranje, u drugim je prilikama valjalo improvizirati. Primjerice, u *Jeziku* se nije ni izravno kritizirao, ni općenito omalovaživao ni oštro napadao Vuk Karadžić. S jedne bi to strane strane značilo izazivati međunarodno slavističko i općelingvističko mnijenje, u kojem je Karadžić imao i još uvijek ima visoku cijenu (Goetheov suradnik!), s druge pak strane time bi se umanjila uvjerljivost naših argumenata za inače posve istinitu tezu kako on nije bitno utjecao na hrvatski jezični razvitak niti je u njem imao odsudne uloge. Mnogi bi naime rekli da je ta teza samo posljedicom općenito negativna hrvatskog stava prema Karadžiću. Zato je valjalo odavati priznanje Karadžićevim zaslugama za srpski jezik i kulturu, ali dodajući uz to da je za hrvatski jezik imao tek ograničeno značenje, više manje onakvo kakvo ugledni i utjecajni učenjaci mogu imati i izvan svoje sredine, osobito u preporodnim vremenima.

Treba naime shvatiti o čem je zapravo riječ. Jer mit o tome kako je Karadžić Hrvatima poklonio jezik izgrađivan je dugo i sustavno, ušao je u svijest ili barem podsvijest mnogih proučavatelja raznih jezika i književnosti širom Europe. Zato se takav mit ne pobija otvoreno, bučno i ofenzivno, takvu mitu treba naprotiv prirediti svečani sprovod. Danas je taj mit za mlade i srednje filološke naraštaje pokopan — i to je jedino što je važno za budućnost. Prema ostalomu treba biti hladnokrvan, to se ionako zaboravlja. Isto tako, kada je riječ o takozvanim hrvatskim vukovcima na razmeđu prošloga i našeg stoljeća, nije se za njihove nepodopštine okrivljavao Karadžić. On je u svoje doba mogao imati neke iluzije i aspiracije (nije uostalom jedini u tadanjoj Europi), ali "vukovcima" se ne može oprostiti njihova djelatnost u doba kada su oni radili. I tu je uvjerljivost hrvatske argumentacije znatno povećana — "vukovci" se kritiziraju ne zato što su poštovali Karadžića, nego zbog onoga što su sami radili. Maretičevština je više od pol stoljeća opterećivala hrvatski jezik i njegov normalan razvitak, a ta bi ocjena vrijedjela, dakako kraće i u manjoj mjeri, čak da i nije bilo godine 1918. i svega onoga što je slijedilo.

9. Protuudarac protivničkim oružjem

Mislim da je iz svega iznesenoga prilično jasno kako su spominjani »koraci unatrag« bili zapravo samo prividni, fingirani, odglumljeni. Najplastičnije se to može osvijetliti na primjeru jednoga malo neobična priloga, koji je prije više od tri desetljeća zbušnjivao i pristaše i protivnike hrvatske jezične individualnosti i koji je imao posljedice što se nisu dale predvidjeti na prvi pogled niti bi se mogle očekivati nakon površna uvida u sam tekst. Taj »korak unatrag« bio je zapravo protuudarac s hrvatske strane, ali protuudarac protivničkim oružjem.

Radi se o članku »Uklanjanje hrvatsko-srpskih jezičnih razlika«, a napisao ga je i objavio u *Jeziku*¹⁰ još početkom 1964. upravo današnji glavni urednik Stjepan Babić, tada još samo član uredništva kao urednik-početnik. Taj je prilog odmah po izlasku sve iznenadio — prijatelje *Jezika* neugodno, bili su pomalo zatečeni, a protivnike pak ugodno, pozdravili su ga barem u prvi mah usrdnim dobrodošlicama (sjećam se prvih reakcija u jezikoslovnim odjeljenjima SANU), ali o tome tada nije bio objavljen ni jedan jedini napis, jer se ubrzo počeo raščlanjivati konkretan sadržaj toga priloga, u kojem su bila taksativno iznošena načela kako bi se hrvatsko-srpske jezične, osobito rječničke dvostrukosti mogle uklanjati tako da se općenito prihvati ona od dviju usporednosti koja bolje odgovara strukturnomu tipu same standardne novoštokavštine, njezinu naslijeđenomu sustavu i njezinoj nor-

¹⁰ *Jezik*, XI/1963–64, br. 3, str. 65–71.

mativnoj tradiciji, koja se dobrim dijelom podudarala i s onim jezičnim naslijeđem Vuka Karadžića koje je u samoj Srbiji kao i u Vojvodini bilo već napušteno.

Takav neočekivan razvoj zabio je barem mali klin između pravih, zadržanih jugunitarista s jedne i prikrivenih velikosrba s druge strane. Unitaristi su, iako nevoljko, ipak bili voljni da prihvate »Babićeva načela« bar kao osnovu za raspravu, jer njima ni srpske tradicije nisu bile mnogo važnije od hrvatskih, nego im je na srcu bilo jedino kakvo god ujedinjavanje. No velikosrbi nisu mislili tako, ali našli su se u veoma neugodnu položaju. Znanstveno pobijati Babićeve kriterije bilo je vrlo teško, jednostavno nemoguće, to više što su bili prešutno prihvaćeni kada su Babićeve intencije (dakako prividne) u početku bile pozdravljane. Pobijati je dakle bilo nemoguće, odbiti bez obrazloženja također nemoguće, jer to bi značilo otpor približavanju i ujedinjavanju, ali ni prihvaćanje nije dolazilo u obzir, jer to bi velikosrbi doživljavali kao bar djelomičnu kroatizaciju srpskoga jezika. Prestajalo je dakle jedino šutjeti kao da ništa nije ni bilo, ne govoriti nikada više o znanstveno lingvistički utemeljenu izjednačavanju hrvatskoga i srpskog jezika. Od tada se govori samo o svojevrsnoj vezanoj trgovini – neka Srbi napuste jedne riječi (primjerice *zapetu*), Hrvati druge (primjerice *točku*), pa će tako sve one preostale riječi biti samo zajedničkim dobrom (primjerice *zarež* i *tačka*), kao što se to u ostalom radilo već u samome novosadskom pravopisu. No to je već mnogo slabija pozicija, lingvistički problematična i malo uvjerljiva. S druge pak strane u cijelome su tom zbivanju stečeni stanoviti bodovi, jer prosječni partijci nisu razumjeli o čem se radi – *Jezik* je ipak pokazao neku dobru volju za suradnju i nije kriv što do nje nije došlo. Naravno, ti su se bodovi poslije već nekako mogli iskoristiti.

10. Kritika *Jezika* danas

Ljudsko srce nikada nije zadovoljno, pa nisu ni danas svi zadovoljni *Jezikom* i krugom oko njega. Samo, jedni su navodno nezadovoljni zbog tobožnjega nedovoljna hrvatskog rodoljublja u *Jeziku* i općenito u radu njegovih urednika i suradnika. Nasuprot tomu, drugi su nezadovoljni zbog navodno pretjerana hrvatovanja u *Jeziku* i u djelovanju ljudi iz kruga oko njega. No kao u onoj staroj izreci da je obično u pravu onaj za koga gibellini kažu da je gvelf, a gvelfi da je gibelin, tako je i *Jezik* ispravan i optužbe su protiv njega lažne, i jedne i druge, koliko god bile suprotne. No vrijedi pogledati tko su tu gibellini i tko gvelfi. Mislim da je to veoma, veoma poučno.

Prvo o onima što tvrde da *Jezik* boluje od manjka hrvatskoga lingvističkog rodoljublja. Tu se radi o posve raznovrsnoj čeljadi. Jedne možemo smatrati čudacima. U svakoj ljudskoj djelatnosti, pa i na rubovima svake znanosti, ima ljudi s pomaknutim idejama kako bi ovo ili ono trebalo urediti. Nema nikakva racionalna razloga zašto bi baš hrvatsko jezikoslovlje moralo biti iznimkom, zašto bi baš ono bilo pošteđeno. Naravno da nije, ima ljudi koji se ne razumiju u lingvistiku, nemaju nikakvih redovitih i sređenih znanja iz struke, ali imaju svoje predodžbe o tome kakav bi hrvatski jezik morao biti, smatraju da je upravo sada pravo doba da se njihove ideje ostvare. Slovo pis i pravopis (grafija i ortografija) osobito su im privlačni, leksikologija također, čini im se naime da je tu najlakše prikriti diletantizam. Neki su iz te skupine prilično bezazleni,¹¹ ali stvar postaje ozbiljnija

¹¹ Što ne znači da u svome ponekad tragikomičnome diletantizmu nisu često preoštri, jednostrani, nekorektni, isključivi (ili) agresivni. Ne nastupaju samo iz domovine – iz Švicarske, primjerice, usrećuje nas nekolicina takvih borbenih nadrijezikoslovaca.

kada se takvi čudaci naivno udruže s nekim drugima, koji su svjesno zločesti i vrlo lukavi.

Ni ti drugi, zločesti, nisu svi istovrsni. Povezuju ih, barem u većini slučajeva, ovakve ili onakve karijerističke pobude i ambicije, bili iz struke ili ne. Neki su bili eksponirani u bivšem režimu, na jezičnome polju ili u čem drugome, pa se danas nadaju da će njihovi novi izrazito hrvatski stavovi, katkada pretjerani do karikature, pomoći da se prošlost zaboravi, da ljudi povjeruju kako su oni oduvijek bili »veliki Hrvati«, a po obrascu »držite lopova« pokušavaju ostrim i bombastičnim napadajima na sve i svakoga usmjeriti pozornost drugamo, pa se povremeno okrznu i o *Jezik*. Povjeruju im samo oni što iz drugačijih pobuda djeluju na isti način, ili se barem prave da im vjeruju, jer su im potrebni saveznici. Nevolja je pak što im često povjeruju i već opisani čudaci pa povlađuju njihovim filipikama, zatvarajući oči za sve ostalo. To je već ozbiljnije, jer se tim čudacima obično ne može nijekati hrvatstvo, kako ga god oni izražavali. Zato oni karijeristima više nego dobro dolaze, jer im služe kao pokriće.

Druga su vrst naših karijerista neki stručnjaci u jezikoslovlju ili srodnim strukama koji su za prošloga režima šutjeli kako se ne bi nikomu zamjerili i kako ne bi ugrozili karijeru, a neki su se jednostavno i bojali nastupati u hrvatskome duhu. Zajedničko im je svima da u struci nisu osobito uspjeli pa to sada žele ispraviti postavši iznenađa »velikim Hrvatima«. Kako bi bili uvjerljiviji, napadaju danas kao loše Hrvate one koji su uvijek djelovali hrvatski pa im u novome društvu nije potrebno neko bučno, hvastavo hrvatstvo, sada kada to već nije nikakav rizik, nego naprotiv, kako neki vjeruju, poželjno ponašanje. Riječ je dakle o nadi da se jezikoslovnim hrvatovanjem postigne ono što se radom u struci nije postiglo.

Postavlja se pitanje kako zainteresiran nestručnjak može znati tko je u pravu. Njega ne zanimaju čisto znanstveni problemi, ali jezik je i suviše važan za svako ljudsko društvo pa građanstvo želi istinu o ključnim općerazumljivim pitanjima i ima pravo na nju. Odgovor je jednostavan — znanost je svjetska pojava, u njoj ne mogu biti u pravu oni koji ne mogu izdržati svjetske kriterije kao stručnjaci. To naravno ne znači da je priznata znanost uvijek u pravu, ponekad budućnost pokaže da to nije bila, ali to su iznimke. Isto se tako pokaže da je poneki put kakav genijalni laik bio u pravu, ali to su uvijek pojedinci, nikada nema m a s o v n i h skrivenih genija.

Dovoljno se govorilo o onima što *Jeziku* i njegovim urednicima i suradnicima prigovaraju zbog tobože nedovoljna hrvatstva. Na one koji mu predbacuju pretjerano hrvatovanje nije pak vrijedno trošiti mnogo riječi. Prigovara se da *Jezik* umjetno oživljuje zaboravljene hrvatske riječi i da promiče nove nezgrapne tvorbe, pa da tako ljudima nameće nešto što je nasilje na dosadanjim navikama. Istini za volju, to se sve možda ponekad i događa, u svakom slučaju rijetko, i nije značajno za rad u *Jeziku* — nije uvijek lako pogoditi pravu mjeru. No moralno pravo kritike i u takvim iznimnim slučajevima imaju pak samo oni koji su u prošlosti kritizirali jugonitaristička i velikosrpska n a s i l j a nad hrvatskim jezikom, prava, a ne tobožnja nasilja, kada su neki nedoučeni rukovodioci zabranjivali čak hrvatska imena mjeseci kao »ustaške kovanice«. A ako komu to nije o n d a smetalo, a d a n a s m u u hrvatskome jeziku sve smeta, onda je jasno o čem se tu radi.¹²

¹² Istina jest da se danas ponekad i razbacuje kvalifikacijama o jugonostalgiji. Ali tko danas nastupa na opisani način, objektivno jest jugonostalgičar, što on god inače mislio sam o sebi. Nije bitno je li tko svjestan prave prirode takva svojega stava —

11. *Jezik* sutra

Budućnost je uvijek nepoznanica, nikada se ne zna što nam donosi sutrašnjica. No za *Jezik* je lako — ako nastavi djelovati onako kao što je do sada, ako se u tom istom smislu bude i dalje usavršavao, ako produži uspješno izgrađivati hrvatsku jezičnu kulturu, ako nastavi plodotvorno razvijati stabilnost, individualnost i funkcionalnu svestranost hrvatskoga jezika — što sve sigurno i hoće — suradnici i čitatelji ostat će mu vjerni, kao što je sam *Jezik* u svim razdobljima, u svim prilikama i pod svim urednicima bio vjeran dobru hrvatskoga jezika.

SAŽETAK

Dalibor Brozović, Leksikografski zavod »Miroslav Križić«, Zagreb
UDK 800.853(091):808.62
primljen 18. listopada 1996., prihvaćen za tisak 28. listopada 1996.

Importance of the journal *Jezik*

A review of the journal's role in Croatian linguistics in its widest sense: how it reflected upon the cultural, scientific, political and general social life of the Croatian people over the past more than four-and-a-half decades. This review highlights a variety of often disparate criticisms (even attacks) leveled at *Jezik*, while analyzing editorial tactics in dealing with these criticism and attacks.

Hrvatski udjel u Karadžićevu prijevodu
Novoga zavjeta

Mario Grčević

 predgovoru prijevoda *Novoga zavjeta* (1847.) V. S. Karadžić nabraja 181 riječ kao primjer za onaj dio leksičkih jedinica koje u rječnički sustav prijevoda nije preuzeo iz narodnoga govora. Prema njihovu izvoru odnosno načinu postanka svrstava ih u tri skupine.¹ U prvoj skupini navodi 49 riječi za koje kaže da ih je preuzeo iz crkvenoslavenskoga jezika (»riječi Slavenskije«):

gonitelj, nakazatelj, revnitelj, svršitelj, spasitelj, tješitelj, utješitelj, djevstvenik, zakonik, zastupnik, kletvoprestupnik, muželožnik, posteljnik, prestupnik, propovjednik, srebrnik, četverovlasnik, hulnik, hulni, proročica, lice

takve stavove iskorišćuju svjesni, uvjereni jugonostalgičari ne zanimajući se za podrobnosti.

¹ V. S. Karadžić, *Novi zavjet* (1847.), U *Sabranim delima Vuka Karadžića*, knjiga 10, Beograd, 1974., str. 15.–17. (Turcizme koji su nabrojani u četvrtoj skupini ne uzimam u obzir.)